PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH I RESTAURATORSKICH

Rzeźby Romana Łukijanowa „Chłopiec z żółwiem” i „Chłopiec z krokodylem”

1950 rok

Obiekt należy do wystroju Dolinki Szwajcarskiej w Warszawie przy ul. Fryderyka Chopina

Autor prac konserwatorskich i dokumentacji

Base&Direct A. W. Waszkiewicz Sp. J.

WARSZAWA 2020

DZIEŁO KONSERWATORSKIE I DOKUMENTACJA CHRONIONE PRAWEM AUTORSKIM

SPIS TREŚCI DOKUMENTACJI PRAC KONSERWATORSKICH I RESTAURATORSKICH

1.0. KARTA IDENTYFIKACYJNA ZABYTKU I DOKUMENTACJI 3

2.0. ZAGADNIENIA HISTORYCZNE 4

3.0. OPIS, ANALIZA FORMY, FUNKCJI I TREŚCI 7

4.0 TECHNIKA I TECHNOLOGIA 10

4.1. ZESTAWIENIE MATERIAŁÓW PIERWOTNYCH I WTÓRNYCH 10

4.2. TECHNIKA ORYGINAŁU I ANALIZA SPOSOBU WYKONANIA 10

4.3. TECHNIKA WARSTW I ELEMENTÓW WTÓRNYCH 10

5.0. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ 10

6.0. CEL ORAZ ZAŁOŻENIA KONSERWACJI I RESTAURACJI – PROJEKT KONSERWATORSKI 13

7.0. PROGRAM PRAC 13

1.0. KARTA IDENTYFIKACYJNA ZABYTKU I DOKUMENTACJI

.....	.....	.....
NR REJESTRU ZABYTKÓW	NR INW. ZBIORU	NR INW. PRACOWNI KONS.

1.1. DANE PRZED ROZPOCZĘCIEM PRAC

RODZAJ rzeźby kamienne
TEMAT Chłopiec z żółwiem i Chłopiec z krokodylem
AUTOR Roman Walerian Łukijanów
WARSZTAT autora
SYGNATURA brak (?)
INSKRYPCJE brak
DATOWANIE 1950
MIEJSCE PRZECHOWYWANIA Dolinka Szwajcarska przy ul. Fryderyka Chopina w Warszawie
WŁAŚCICIEL / UŻYTKOWNIK Miasto Warszawa
WYMIARY: Chłopiec z krokodylem wys. 222 cm, długość 158,5 cm, a szerokość 58,5 cm, Chłopiec z żółwiem wys. 233 cm, długość 158,5 cm, a szerokość 58,5 cm
TECHNIKA: rzeźba kamienna, kuta
WCZEŚNIEJSZE KONSERWACJE (LUB RENOWACJE): TAK ☐ NIE:
WCZEŚNIEJSZE DOKUMENTACJE: TAK

1.2. ZMIANA DANYCH PO ZAKOŃCZENIU PRAC

Dane bez zmian

1.3. DANE O REALIZACJI KONSERWATORSKIEJ

INWESTOR I ŹRÓDŁA FINANSOWANIA Zarząd Zieleni m. st. Warszawa
ZLECENIODAWCA Zarząd Zieleni m. st. Warszawa
WYKONAWCY PRAC BASE&DIRECT A.W.Waszkiewicz Spółka Jawna
SKŁAD ZESPOŁU mgr Waldemar Waszkiewicz, mgr Maksymilian Waszkiewicz, inż. Tomasz Grala
RODZAJE BADAŃ ORAZ ICH WYKONAWCY brak
INSPEKTORZY NADZORU, RZECZOZNAWCY I KONSULTANCI brak
.
CZAS TRWANIA OPRACOWANIA sierpień - wrzesień 2020r.

1.4. DANE O DOKUMENTACJI

LICZBA: 13 STRON TEKSTU 13 FOTOGRAFII 2 RYSUNKI
AUTOR DOKUMENTACJI mgr Waldemar Waszkiewicz, mgr Maksymilian Waszkiewicz, inż. Tomasz Grala
DATA I MIEJSCE WYKONANIA wrzesień 2020, Warszawa
MIEJSCE PRZECHOWYWANIA
5 egz. Zarząd Zieleni m. st. Warszawa
1 egz. Archiwum autora dokumentacji

2.0. ZAGADNIENIA HISTORYCZNE

Dzisiejsza Dolinka Szwajcarska stanowi niewielką część dawnego założenia parkowego, które swoimi korzeniami sięga XVIII wieku. W 1764 roku Elżbieta Lubomirska sprzedała Ujazdów (którego Dolina Szwajcarska pierwotnie była częścią) Stanisławowi Poniatowskiemu. Król ofiarował około 1768 roku tereny późniejszej Doliny Szwajcarskiej ojcom bazylianom. Warunkiem była budowa kościoła i internatu (konwiktu) dla młodzieży z Rusi. Zakon rozpoczął budowę, która jednak została niedługo potem wstrzymana z powodu braku funduszy, zdołano jedynie zrobić wykop pod fundamenty oraz zebrać część materiałów budowlanych. Ojcowie bazylianie zrezygnowali z darowizny i wróciła ona do Ujazdowa, ale już w formie ukształtowania terenu jako znanej nam dolinki, którą nazywano teraz gruntami pobazyliańskimi.

Właściwa historia Dolinki Szwajcarskiej zaczyna się w 1825 roku kiedy dobra te zostały przejęte w wieczystą dzierżawę przez kapitana saperów Wojska Polskiego, Stanisława Śleszyńskiego, który okazał się obrotnym przedsiębiorcą. Plotka głosiła, że wzbogacił się na odkrytych składach wapna, pozostawionych na terenie dolinki przez ojców bazylianów. Dość, że w 1826 roku wzniósł piętrowy pałacyk z portykiem przy ul. Pięknej, a na pozostałym terenie dolinki założył tzw. „ogród fruktowy" (kwaterowany ogród owocowo-warzywny). Dolinka Szwajcarska została urządzona wtedy jako park publiczny, pełen parowów, wzgórz i pawilonów wynajmowanych jako piwiarnie, czy cukiernie. Domki i pawilony zostały wybudowane w tzw. stylu szwajcarskim (znanemu Śleszyńskiemu z podróży po tym kraju) i prawdopodobnie stąd park wziął swoją zwyczajową nazwę.

W 1852 roku Śleszyński sprzedał całą Dolinę Szwajcarską po połowie dwóm małżeństwom. Dziechcińscy nabyli część z pałacykiem, a Winniccy część z ogrodem. Artur i Pelagia Winniccy rozpoczęli wtedy wielką rozbudowę ogrodu, w 1855 powstał na jego terenie największy w ówczesnej Warszawie gmach koncertowy wg projektu Leona Esmanowskiego – Salon Wielkiej Alei. W ciągu całej drugiej połowy XIX w. Choć Dolinka była ulubionym miejscem zabaw i spotkań eleganckiego świata Warszawy oraz wielu koncertów gromadzących tłumy, przechodziła w tym czasie kolejno z rąk do rąk. W 1857 roku Winnicy odsprzedali swoją część Karolinie z Wiśniowskich Wedlowej, a ta z kolei w latach 60-tych XIX wieku niejakiemu Beinowi. Po powstaniu styczniowym na publicznej licytacji Dolinka zostaje sprzedana A. Włodkowskiemu, który rozbudował Salon Wielkiej Alei.

W 1874 roku w części przy ul. Mokotowskiej wzniesiono tzw. Nową Szwajcarię , czyli ogród zabaw dla dzieci. Zimą natomiast Dolina Szwajcarska zmieniała się w najwytworniejszą ślizgawkę stolicy. W dniu 22 czerwca 1878 roku, odbyła się też w Dolinie Szwajcarskiej zabawa na cel dobroczynny, wspomniana w Lalce" Bolesława Prusa. Pod koniec XIX wieku z terenu parku wykrojono pod zabudowę Aleję Róż i ul. Szopena (dziś Chopina).

Rosnąca popularność Dolinki sprawiła, że drewniane pawilony zostały zastąpione letnią salą koncertową, którą zamieniono później na kino. W latach 80. XIX wieku teren wydzierżawił Niemiec Salomonsky (dyrektor Cyrku Letniego). Od 1887 dzierżawę przejmuje Konstanty Kuziński, a od 1895 Warszawskie Towarzystwo Łyżwiarskie, które niezabudowany teren wydzierżawia Kożuchowskiemu celem rozszerzenia terenu spacerowego dla organizacji balów, zabaw ogrodowych, konkursów itp.

U schyłku XIX stulecia założono w dolinie tzw. Cyrk Letni, wycięto sporo drzew, zbudowano stajnie dla koni i baraki dla akrobatów. Dolinka z muzycznego salonu Warszawy stawała się miejscem popularnej rozrywki, coraz bardziej też okrajano teren samego parku. Parcele pomiędzy Salonem Wielkiej Alei, a Al. Ujazdowskimi zostały odsprzedane M. Spokornemu, który zbudował w tym miejscu pięciokondygnacyjną kamienicę. Dla potrzeb Warszawskiego Towarzystwa Łyżwiarskiego wzniesiono też piętrowy neobarokowy pałacyk przyuliczny połączony z budynkiem Sali Koncertowej.

W początkach XX wieku w wyniku parcelacji teren Dolinki Szwajcarskiej został w dużej mierze okrojony i zabudowany – jej granice były niemalże takie same jak dzisiaj. Ciągle uszczuplany teren przestał sprzyjać rozwojowi i powoli przestał być miejscem odpowiednim do muzycznych koncertów. W czasie 20-lecia międzywojennego stał się za to miejscem manifestacji politycznych.

Wraz z początkiem II wojny światowej rozpoczął się ostateczny upadek Doliny Szwajcarskiej jako warszawskiego miejsca spotkań i zabaw towarzyskich. W trakcie okupacji bliskie sąsiedztwo siedziby Gestapo na ul. Szucha skutecznie zniechęcało do spacerów, a w czasie powstania przebiegała tędy linia walk, w trakcie których Dolinka Szwajcarska uległa prawie kompletnemu zniszczeniu. Pałac Śleszyńskich przetrwał wojnę, jednak po 1945 r. teren zamieniono na dzielnicę ambasad i już nigdy nie odzyskał swojego muzyczno-kulturalnego charakteru. Rozebrano też pozostałości pałacyku, sali koncertowej i ogrodzenia. W tym czasie Dolina Szwajcarska była uważana za oficjalny ślad „Warszawskiej Burżuazji" i z tego powodu nie chciano odbudowywać ogrodu.

Na początku lat 50-tych XX wieku na ul. Chopina powstał tzw. mały dom partii, w którym mieścił się komitet warszawski PZPR. Dawny park, z którego zostały nieliczne drzewa, został na nowo zaprojektowany przez architekta Z. Stępińskiego oraz architekt krajobrazu J. Dworakowską i oddany do użytku jesienią 1950 roku. Nową odsłonę Doliny Szwajcarskiej tak opisywał Stefan Rassalski w tygodniku „Stolica":

> *"Koncepcja przestrzenna terenu polegała na tym, że teren ogródka, obniżony o przeszło 2 m od poziomu jezdni ul. Chopina, a stanowiący autentyczną dolinę, został wykorzystany do zaprojektowania szeregu skarp kamiennych, stanowiących podporę architektoniczną okolicznej zabudowy ulic. Od strony wschodniej, wzdłuż uliczki przechodniej, zbudowano mur oporowy z piaskowca szydłowieckiego, zwieńczony kamienną balustradą, wzdłuż której zostały ustawione kute w żelazie kinkiety. Tralki balustrady zostały wykonane z wapniaka pińczowskiego […]. Strona północna ogródka – graniczącą z ul. Chopina – potraktowana została jako skarpa w trzech, o nierównej wysokości poziomach wzmocnionych murkami oporowymi z kamienia łupanego. Wzdłuż linii murków biegną barwne kwietniki, a jesienią b.r. zasadzone tu zostaną krzewy i byliny. Od strony południowej skarpa potraktowana została jako równia pochyła, pokryta zielenią i krzewami. Cała płaszczyzna Doliny stanowi w zasadzie jednolitą, zieloną płaszczyznę, przeciętą skośnie od wejścia […] główną aleją, rozwidlającą się wokół basenu i przechodzącą w okrągły, mały placyk. Placyk ten rozwidla się z kolei na dwie alejki wyrobione w rzeźbie terenu i biegające go owalną pętlą poza drzewami na krańcu strony zachodniej. Basen zostanie w najbliższych tygodniach wyposażony w dwie rzeźby dekoracyjne przekuwane obecnie wg projektu art. Rzeźbiarza Romana Łukijanowa. Na zachodnim krańcu Doliny jest drugie wejście do ogródka od ul. Chopina, gdzie będzie witało wchodzących zacienione drzewami małe źródełko tryskające z kamiennego cokołu, który jest kompozycyjnym akcentem do ustawionej w pobliżu pierwszego wejścia psedobarokowej, kamiennej wazy."*[1]

Owe dwie rzeźby dłuta rzeźbiarza Romana Waleriana Łukijanowa (1909-1955) to „Chłopiec z żółwiem" oraz „Chłopiec z krokodylem". Artysta otrzymał za te prace I nagrodę w konkursie państwowym.

Autor urodził się 22 lutego 1909 w Kołomyi, zmarł 4 października 1955 w Warszawie. Studiował na ASP w Krakowie pod kierunkiem Konstantego Laszczki od 1928 do końca 1932 roku jako student nadzwyczajny. W latach 1931-1932 uczył się na wydziale rzeźby i brązownictwa w Państwowej Szkole Sztuk Zdobniczych

[1] S. Rassalski: *Dolina Szwajcarska-nowy ogródek śródmiejski* , „Stolica" 1950/38, s. 6-7.

i Przemysłu Artystycznego w Poznaniu. Wrócił do Krakowa na przełomie lat 1932/33 już jako student zwyczajny. Najpierw był w pracowni Wojciecha Weissa, później znowu u Laszczki, na końcu u Edwarda Wittiga. Dyplom uzyskał w 1937. W roku 1933 wykonał „Pomnik Strzelców Podhalańskich" w Przemyślu (zniszczony w czasie wojny). Z 1937 pochodzą rzeźby „Łucznik" zrealizowany w Warszawie oraz „Centurion" w Kołomyi.

W okresie okupacji wykonał rzeźby: „Portret Edwarda Wittiga" (1940); „Portret Janiny Pollakówny" oraz „Ewa II" (obie 1943).

Po II wojnie światowej mieszkał w Warszawie. W latach 1945-46 pracował w Państwowej Pracowni Konserwatorskiej. Od 1946 do 1950 był wykładowcą rysunku i modelowania na Wydziale Medycznym UW. Uczestniczył w I Salonie Okręgu Warszawskiego ZPAP w MNW. W 1950 otrzymał wspomnianą już I nagrodę państwową za rzeźby w Dolince Szwajcarskiej, w 1951 II nagrodę za rzeźbę grupową dla MDM w Warszawie, w 1952 II nagrodę w konkursie na wystrój stacji metra „Targowa" oraz I nagrodę w konkursie na „Pomnik Wdzięczności" w Warszawie.

Łukijanów rekonstruował również rzeźby zniszczone w czasie wojny w Warszawie, m/in. tympanon Pałacu pod Blachą (1949), rzeźby kamieniczek Rynku Starego Miasta (1950) oraz pałaców Ostrogskich i Branickich (1951).[2]

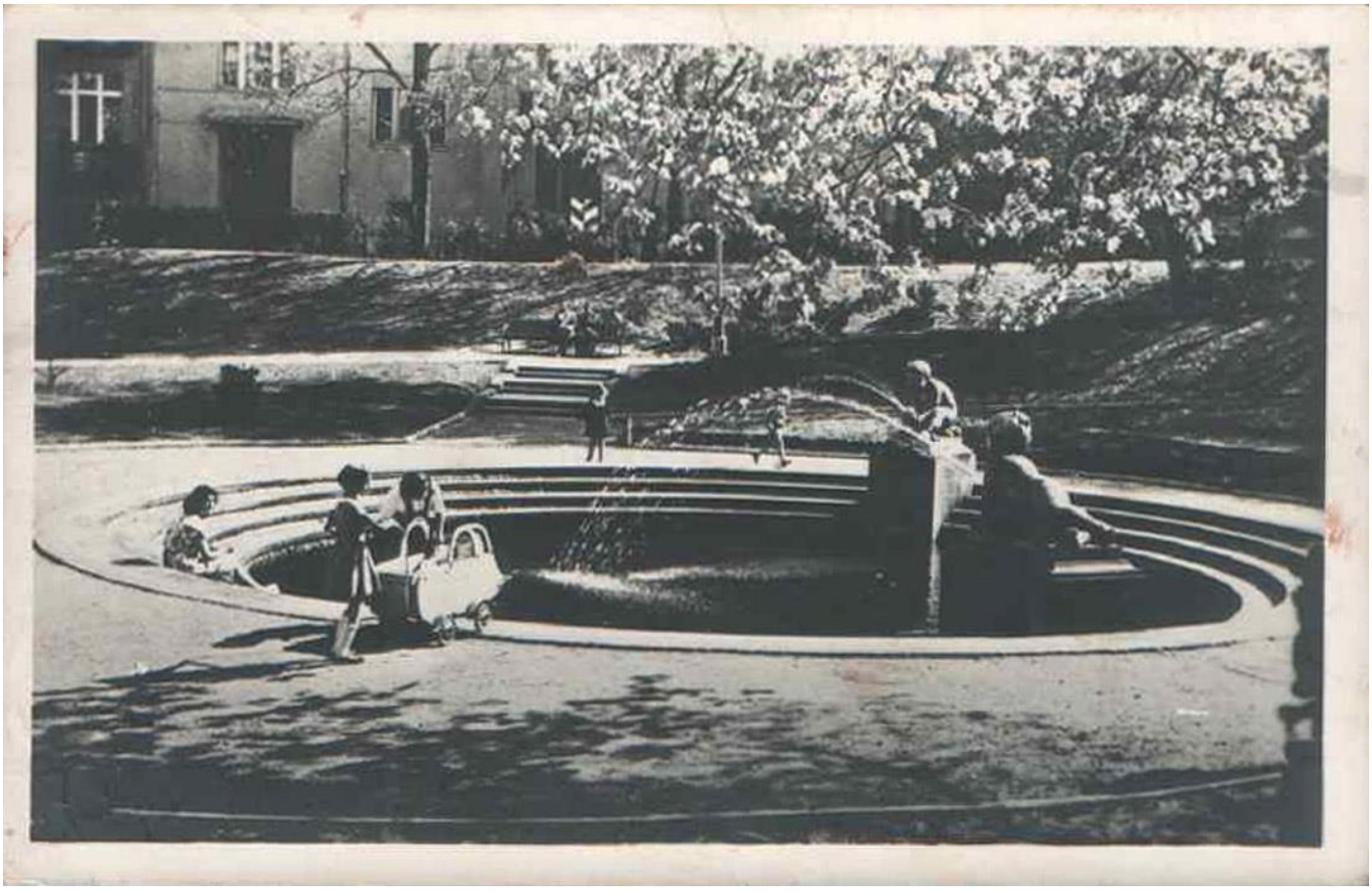

Fot. 1. Fontanna wkrótce po wybudowaniu.

Od lat 50. XX wieku w Dolinie Szwajcarskiej rzadko bywały tłumy, a park w niczym nie przypominał swej dawnej rozrywkowej świetności. Dopiero w latach 1998–2003 przez sześć letnich sezonów Andrzej Tadeusz

[2] Słownik Artystów Polskich i Obcych w Polsce Działających (zmarłych przed 1966 r.), Malarze Rzeźbiarze Graficy. Tom V Le-M, Wydawnictwo Krąg, Warszawa 1993, autor hasła M. Zakrzewska, uzup. P. Szubert, str. 201.

Kijowski nawiązał do XIX-wiecznej tradycji próbując osadzić tam Konkurs Teatrów Ogródkowych. W 2004 przeniesiony został jednak do Ogrodów Frascati w Warszawie. Obecnie na miejscu sali koncertowej biegnie przechodnia uliczka Sieroszewskiego (łącząca ul. F. Chopina z aleją Róż). Znajduje się tam również parking dla samochodów, a 11 czerwca 2005 roku odsłonięto Pomnik Stefana Roweckiego „Grota". 8 listopada 2016 w Dolinie Szwajcarskiej odsłonięto również Pomnik Henryka Sławika i Józsefa Antalla, co ma związek z bliskością ambasady Węgierskiej.

Rzeźby chłopców przy fontannie stały się w XXI wieku obiektem ataku wandali. Obie postaci pokryte zostały wulgarnymi napisami i obscenicznymi rysunkami. Dzieła dewastacji dopełniła Julia S. utrącając nos jednej z rzeźb młotkiem i zamieszczając nagrania z całego incydentu w mediach społecznościowych. Nagranie wywołało ogromne oburzenie, samej zaś Julii S. prokuratura postawiła zarzuty, ponieważ zgodnie z ustawą o ochronie zabytków "kto niszczy lub uszkadza zabytek, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8".

3.0. OPIS, ANALIZA FORMY, FUNKCJI I TREŚCI

Dekoracja rzeźbiarska fontanny w Dolince Szwajcarskiej przy ul. Fryderyka Chopina składa się z dwóch rzeźb amorków ze zwierzętami. Umiejscowione są na postumentach wbudowanych w obramienie fontanny. Owalne obramienie ma kształt schodów o czterech stopniach schodzących do niecki fontanny.

Postumenty mają formę prostopadłościanu o krótszym boku na krawędziach obramienia fontanny. Na cokole ustawiona jest płyta z profilowaną krawędzią składającą się z listwy i wklęski. Powyżej znajduje się właściwa płyta stanowiąca podstawę rzeźby.

Postumenty mają wysokość cokołu 142 cm (od dna fontanny), długość 158,5 cm, a szerokość 58,5 cm. Wykonane są z płyt piaskowcowych o grubości 5 cm. Profilowana płyta ma wysokość 10,5 cm, a płyta bezpośrednio pod rzeźbą 9 cm wysokości.

Fot. 2. Figura północna przedstawia półleżącego „Chłopca z krokodylem” z głowami skierowanymi w stronę środka fontanny. Chłopiec trzyma krokodyla za głowę prawą ręką, nogami oplatając mu ogon.

Rzeźba ma wysokość 84 cm, długość 136 cm a szerokość 58,5 cm.

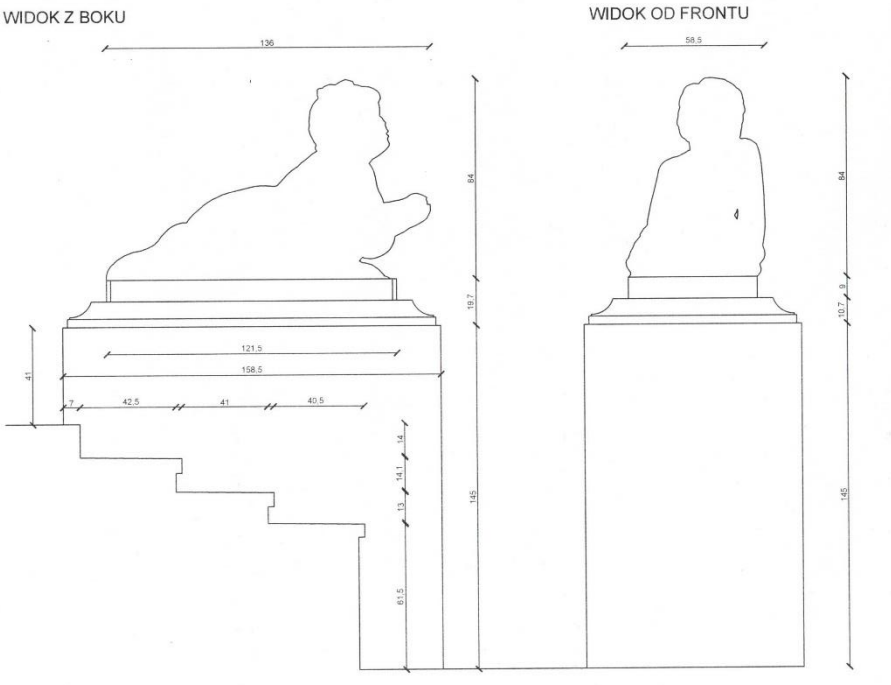

Rys 1. Zwymiarowanie rzeźby „Chłopiec z krokodylem”

Fot. 3. Rzeźba południowa. „Chłopiec z żółwiem” siedzi na postumencie, pochylony w stronę środka fontanny i prawą rękę opartą ma na skorupie żółwia.

Rzeźba ma wysokość 93 cm, długość 102 cm a szerokość 59 cm.

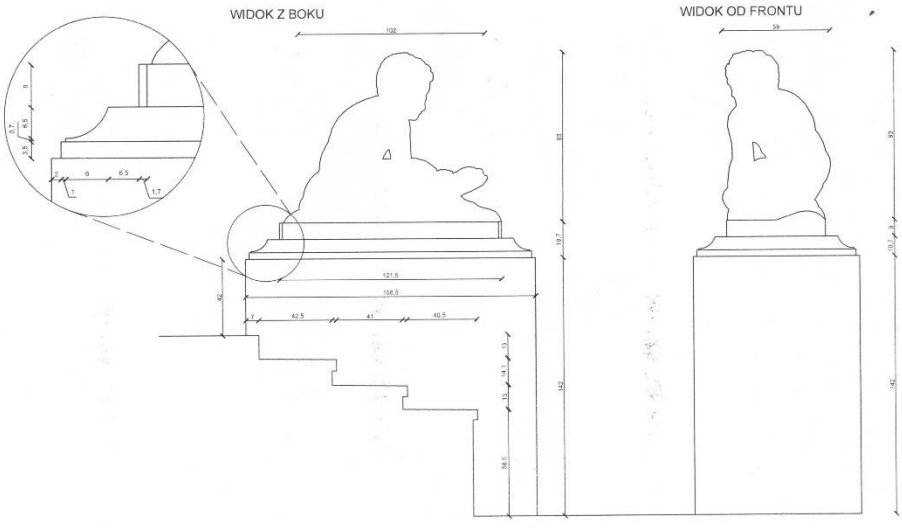

Rys. 2. Zwymiarowanie „Chłopca z żółwiem” i rys. profilu.

4.0 TECHNIKA I TECHNOLOGIA

4.1. ZESTAWIENIE MATERIAŁÓW PIERWOTNYCH I WTÓRNYCH

MATERIAŁY PIERWOTNE

piaskowiec
zaprawa wapienno-piaskowa
kotwy, dyble, klamry żelazne kute

MATERIAŁY WTÓRNE (Z POPRZEDNICH KONSERWACJI)

piaskowiec
zaprawa wapienno-piaskowa
zaprawa cementowa
kotwy i pręty stalowe
farby laserunkowe

4.2. TECHNIKA ORYGINAŁU I ANALIZA SPOSOBU WYKONANIA

Oryginalne rzeźby zostały wykonane każda z jednego bloku kamiennego i wygładzone (brak śladów dłuta), zamocowane na cokołach za pomocą żelaznych kotew oraz zapraw mineralnych. Cokoły, zapewne murowane, zostały obłożone płytami kamiennymi.

4.3. TECHNIKA WARSTW I ELEMENTÓW WTÓRNYCH

Rzeźby w ciągu kilku ostatnich lat poddane były zabiegom konserwatorskim. Zapewne nie po raz pierwszy. Wcześniej cokoły zostały uzupełnione wstawkami kamiennymi. W czasie ostatnich zabiegów zostały oczyszczone, zdezynfekowane, wykonano uzupełnienia, zabezpieczono przed wtórnym atakiem biologicznym oraz scalone kolorystycznie. W trakcie tych lub wcześniejszych prac, powierzchnia rzeźb została przeszlifowana, gdyż zostały zatarte sygnatury artysty.

5.0. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

Obecny stan zachowania można określić jako zasadniczo dobry. Rzeźby były niedawno konserwowane i uszkodzenia nie są duże.

Powierzchnia piaskowca pokryta jest lekkimi nalotami atmosferycznymi głównie w formie zacieków.

Same figury pozbawione są uszkodzonych mechanicznie nosów. Pozostały bolce po zbrojeniu z wcześniejszych uzupełnień. „Chłopiec z żółwiem” dodatkowo ma uszkodzoną stopę. Ubytki na rzeźbach poza głowami mają charakter powierzchowny i nie wpływają na odbiór figur.

Na tyle rzeźby „Chłopiec z krokodylem” widoczne pęknięcie od pośladków przedstawionej postaci do połowy pleców.

Powierzchnie rzeźb pokryte są napisami graffiti.

Na płytach od tyłu rzeźb widoczne odtwarzające się kolonie glonów. Na bokach cokołów w części przyziemia czarne plamy nawarstwień spowodowanych podciąganą kapilarnie wodą.

Uszkodzenia mechaniczne i graffiti są spowodowane aktami wandalizmu. Pozostałe procesy korozyjne są skutkiem działania wody zarówno z fontanny, jak i podwyższonej wilgotności terenu zielonego.

Fot. 4 i 5. Głowy Chłopców z uszkodzonymi nosami.

Fot. 6 i 7. Ubytek w stopie „Chłopca z żółwiem” oraz ubytek w cokole rzeźby „Chłopca z krokodylem”.

Fot. 8 i 9. Graffiti i pęknięcie na plecach „Chłopca z żółwiem” oraz namalowane oczy żółwia.

Fot. 10 i 11. Graffiti na „Chłopcu z krokodylem” oraz odbudowujące się kolonie glonów.

Fot. 12 i 13. Płyty boczne z nawarstwieniami korozyjnymi oraz głowa krokodyla z widocznymi uzupełnieniami mineralnymi.

6.0. CEL ORAZ ZAŁOŻENIA KONSERWACJI I RESTAURACJI – PROJEKT KONSERWATORSKI

Celem konserwacji jest zachowanie i zabezpieczenie oryginalnych rzeźb. Uzupełnienie ubytków poprzez rekonstrukcję elementów zarówno w kamieniu, jak i za pomocą zapraw mineralnych. Pozostawienie faktury oraz koloru oryginalnego kamienia.

7.0. PROGRAM PRAC

1. Oczyszczanie metodą komplementarną: wstępna dezynfekcja preparatem glonobójczym, mycie strumieniem gorącej wody pod ciśnieniem.
2. Mechaniczne usunięcie spoin oraz uzupełnień z zapraw cementowych.
3. Doczyszczanie powierzchni kamienia z nawarstwień i patynowań za pomocą mikropiaskarki z odpowiednio dobranym kruszywem.
4. Odsolenie metodą migracji soli do rozszerzonego środowiska miejsc o podwyższonej zawartości soli rozpuszczalnych - głównie przełamów kamienia po wykuciu uzupełnień.
5. Wzmocnienie osłabionych partii kamienia za pomocą hydrofilnego preparatu krzemoorganicznego.
6. Klejenie szczelin i pęknięć za pomocą zastrzyków z mas mineralnych (mikrocementów).
7. Uzupełnienie ubytków piaskowca masą mineralną o odpowiedniej granulacji i kolorze.
8. Wykonanie rekonstrukcji rzeźbiarskich z piaskowca – nosy chłopców.
9. Scalenie kolorystycznie uzupełnień odbiegających kolorem od kamienia, metodą laserunkowego scalania plamą, farbą wapienną lub krzemianową.
10. Zabezpieczenie styków kompozycji rzeźbiarskich ze ścianami basenu fugami wodoodpornymi.
11. Profilaktyczna dezynfekcja powierzchni obiektu.
12. Zabezpieczenie rzeźb hydrofobowym preparatem krzemoorganicznym.
13. Zainstalowanie monitoringu i dozór ochronny.